

K OSUDU SLOVÁKOV, PRÍSLUŠNÍKOV 1. ČESKOSLOVENSKEJ DIVÍZIE VO FRANCÚZSKU

PAVOL KOLLÁR

KOLLÁR, P.: To the Destiny of Slovaks, Members of the 1st Czechoslovak Division in France. *Vojenská história*, 4, 3 – 4, 2000, pp 101 – 106, Bratislava.

In this material on the basis of the documents archived in the Document Fund of the MoD SR Certificate Section, in the archives of the Slovak Republic as well as on the basis of knowledge obtained during his study of professional literature the author tried to elucidate the destiny of Slovaks, the Members of the 1st Czechoslovak Division in France. He describes the facts connected with the 1st Czechoslovak Division establishment and characterises the ways in which the Slovaks or people living in Slovakia became the members of these Czechoslovak military units abroad. He describes the destiny peripetia of those who were seized to German P. O. W. camps. The author refers also to the SR Government concern about the gradual return of the Slovaks, the former Members of the 1st Czechoslovak Division in France to their motherland.

Military History. The World War II. Slovaks in the 1st Czechoslovak Division in France.

Osude príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku, počas bojov na jeho území a po jeho kapitulácii v júni roku 1940, sú v prístupných materiáloch, doteraz publikovaných, spravidla uvedené iba stručné zmienky a bez špecifikácie ich národností, prípadne domovskej príslušnosti.¹ Tento materiál je pokusom o konkrétnejší pohľad na osud Slovákov, príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku.

Podklady pre spracovanie boli získané prevažne zo žiadostí o vydanie osvedčení podľa zákona č. 255/46 Zb. príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku alebo pozostalých po nich, ktoré sú uložené v spisovom fonde oddelenia pre vydávanie osvedčení Ministerstva obrany Slovenskej republiky (OVO MO SR). Časť poznatkov o ich osude bola čerpaná z fondov Ministerstva zahraničných vecí prvej Slovenskej republiky, nachádzajúcich sa v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Boli využité i niektoré fondy Vojenského historického archívu v Trnave, ako i dostupná literatúra.²

* * *

Ak deň vzniku 1. čs. divízie vo Francúzsku sa uvádza 15. január 1940.³ Slováci do jej radov prichádzali pred týmto dňom i po ňom, a to prevažne na základe mobilizácie, ako osoby považované i po vypuknutí 2. svetovej vojny za československých občanov, ktorí vo Francúzsku žili dlhší alebo kratší čas.⁴

Časť Slovákov sa v 1. čs. divízii ocitla na základe dobrovoľného vstupu, a to buď prihlásením sa na československých zastupiteľských orgánoch vo Francúzsku, pôsobiacich tam i po roz-

¹Tento materiál sa zaoberá osobami, ktoré pred 2. svetovou vojnou, respektíve na Slovensku (v jeho hraniciach z roku 1937) mali svoju domovskú obec, bez ohľadu na ich národnosť.

²Autor tohto materiálu vie, že pomerne veľké množstvo písomných dokladov, týkajúcich sa najmä demobilizácie príslušníkov 1. čs. divízie vo francúzskom meste Agde, sa nachádza vo vojenskom archíve v Paríži. Niektoré doklady (originály alebo ich fotokópie) sa nachádzajú i v spisovom fonde oddelenia pre vydávanie osvedčení MO SR.

³BROD, T. – ČEJKA, E.: Na západnom fronte. Bratislava 1965, s. 85.

⁴Za prácou do Francúzska Slováci odchádzali dávno pred 2. svetovou vojnou a často ich potom nasledovali i ich rodiny. Tak sa stalo, že po vypuknutí 2. svetovej vojny vo Francúzsku pracovalo (prevažne v poľnohospodárstve) mnoho tisíc Slovákov, mužov vo „vojenskom veku“.

pade Československa, alebo na základe žiadostí o preradenie z francúzskej armády do čs. vojenských jednotiek, prevažne z Cudzineckej légie.⁵

Ďalšia časť Slovákov sa dô 1. čs. divízie dostala z internačných táborov, vytvorených vo Francúzsku pre bývalých príslušníkov španielskej republikánskej armády, ktorí sa po jej porážke dostali do Francúzska.⁶

Do radov 1. čs. divízie sa prihlásilo i niekoľko Slovákov, prepravených loďou z Poľska, kde boli príslušníkmi tam existujúcej čs. vojenskej jednotky.⁷

Niekoľko Slovákov bolo do radov 1. čs. divízie zaradených po príchode do Francúzska až z vtedajšieho Sovietskeho zväzu, kam sa dostali z Poľska, pod velením pplk. Ludvíka Svobodu.⁸

Takto sa koncom mája (na začiatku júna) 1940 v radoch 1. čs. divízie ocitlo vyše 5000 Slovákov, takmer 45 % celkového počtu jej príslušníkov.⁹

Pre odoslanie na front vo Francúzsku z 1. čs. divízie vyčlenili okolo 5000 jej príslušníkov, začlenených do dvoch peších plukov.¹⁰ Koľko bolo medzi nimi Slovákov, to ešte nevieme.

Nasadenie dvoch plukov 1. čs. divízie na fronte sa spravidla časovo vymedzuje od 13. júna 1940 do 18. júna 1940. Bolo teda krátke, ale všeobecne hodnotené veľmi priaznivo.¹¹ Potom nasledoval ústup, spojený so stratami, takže do cieľa ústupu, do miest pri francúzskom pobreží Stredozemného mora, prišla z odoslaných na front ani nie jedna tretina príslušníkov dvoch peších plukov 1. čs. divízie.¹² To už bola polovica poslednej dekády júna 1940, teda fakticky po kapitulácii Francúzska.¹³

* * *

V dostupnej literatúre zaoberajúcej sa 1. čs. divíziou vo Francúzsku nie sú uvádzané presnejšie údaje o strate jej príslušníkov – o mŕtvych, zranených a nezvestných. Môžeme sa dočítať

⁵V roku 1939 v Cudzineckej légii bolo 8146 vojakov, z nich 801 „čechoslovákov“. Počtom boli na tretom mieste za Španielmi a Nemcami. Pozri: YOUNG, J. R. – BERGOT, E.: *La Légion Étrangère*. Paris 1984, s. 208. V radoch 1. čs. divízie sa malo ocitnúť okolo 700 príslušníkov Cudzineckej légie, majúcich domovskú obec v Československu. Porovnaj: SVOBODA, G.: *Tí kteří se nevrátili*. Praha 1992, s. 3 – 4. Podľa E. Čejku do radov čs. vojska vo Francúzsku bolo postupne z Cudzineckej légie premiestnených do 600 čs. dobrovoľníkov, z nich 103 letcov. Porovnaj ČEJKA, E.: *Československý odboj na západe*. I. diel. Praha 1992, s. 22.

⁶Také tábory boli napr. v St. Cyprien, ležiacom na pobreží Stredozemného mora, v Gurs, nachádzajúcom sa na juhozápade od mesta Pau, na severnom svahu Pyrenejského pohoria, v Argeles, ležiacom na pobreží Stredozemného mora, neďaleko od hraníc Francúzska so Španielskom. Z internačného tábora v Gurs do 1. čs. divízie prešlo okolo 570 občanov Československa, bývalých interbrigadistov v Španielsku. Pozri RADOSTA, P.: *Noci nad Německem*. Praha 1990, s. 81.

⁷V čase od 22. 5. 1939 do 21. 8. 1939 z Poľska do Francúzska prepravili 1212 osôb, a to šiestimi lodnými transportmi. Koľko bolo medzi nimi Slovákov, to nevieme. Pozri ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe*. I. diel. Praha 1992, s. 19.

⁸Prvý transport príslušníkov tzv. poľskej légie Čechoslovákov do Francúzska zo Sovietskeho zväzu prišiel 16. 4. 1940. Pozri: ČEJKA, E.: *Československý odboj... c. d., s. 19.*

⁹Koncom mája 1940 1. čs. divízia vo Francúzsku mala 11 405 mužov. Pozri ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe 1939 – 1945*. Praha 1997, s. 157. Údaj o počte Slovákov v divízii je prevzatý z práce SNP v pamäti národa. Bratislava 1994, s. 219.

¹⁰Spravidla sa o nich uvádza, že išlo o divíziu pechoty. Jej príslušníci boli na front vypravení 6. 6. 1940 a na miesto určenia došli 11. a 12. 6. 1940. Pozri: *Národ sa ubránil 1939 – 1945*. Praha 1995, s. 27.

¹¹Spolu 32 príslušníkov divíznej pechoty (1. a 2. pešieho pluku) francúzska vláda udelila vojnový kríž (Croix de Guerre) a 132 príslušníkom čs. vojenská správa vyznamenala čs. vojnovým krížom (1939) a 109 medailou Za chrabrosť. Porovnaj: *Vojenské dějiny Československa*. IV. díl. Praha 1988, s. 95.

¹²Do prístavu na pobreží Stredozemného mora (Sét) sa z frontu vrátilo okolo 1600 príslušníkov 1. čs. divízie z vyše 5000 odoslaných na front. Pozri: ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe*. I. diel. Praha 1992, s. 43.

¹³Primerie medzi Francúzskom a Nemeckom bolo podpísané dňa 22. 6. 1940 a medzi Francúzskom a Talianskom 24. 6. 1940. Boje sa mali skončiť dňa 25. 6. 1940 o 1.00 h. Bližšie pozri: BROD, T. – ČEJKA, E.: *Na západnom... c. d., s. 104 – 105.*

tať, že celkové straty dosiahli až 1635 ľudí,¹⁴ že mŕtvych a ranených bolo vyše 400,¹⁵ že počet padlých sa odhaduje na 100.¹⁶ Podľa mojich výpočtov počet padlých a na následky zranenia zomretých Slovákov, príslušníkov 1. čs. divízie, neprekročil 30.¹⁷ Počet zranených Slovákov, príslušníkov divízie, mohol byť trojnásobne väčší.

Medzi nezvestných príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku sa v dostupnej literatúre zaraďuje približne niekoľko sto osôb.¹⁸ Nešpecifikuje sa však, koľko z nich bolo zajatých, roztratených v priebehu ústupu z frontu a zbehov z útvarov a jednotiek divízie, taktiež v priebehu ústupu jej plukov z frontu. Pokiaľ ide o Slovákov, príslušníkov 1. čs. divízie, ktorí sa dostali do nemeckého zajatia, ich počet prekročil 600.¹⁹ Po zajatí vo Francúzsku a po kratšom alebo dlhšom pobyte v zhromažďovacích zajateckých táboroch na území Francúzska ich odtransportovali do kmeňových zajateckých táborov, nachádzajúcich sa na území Nemecka, Poľska i Rakúska.²⁰

Slováci, príslušníci 1. čs. divízie vo Francúzsku, boli ako vojnoví zajatci považovaní za občanov Slovenskej republiky, teda spojeneckého štátu fašistického Nemecka. Trvalo však ešte rok po ich zajatí, než príslušné nemecké vojenské a politické orgány rozhodli, že zajatých Slovákov z nemeckých zajateckých táborov prepustia. Také rozhodnutie bolo prijaté 14. júna 1941.²¹ Potom, v čase od 14. júna 1941 do 10. júla 1941, väčšinu zajatých Slovákov z nemeckých zajateckých táborov prepustili,²² ale takmer výhradne do tzv. voľného pracovného pomeru v Nemecku.²³ To znamenalo, že po prepustení zo zajatia sa nevrátili k svojim rodinám na Slovensku alebo vo Francúzsku.

Orgány Slovenskej republiky prejavili nespokojnosť s tým, že Slováci prepustení zo zajatia sa nemôžu vrátiť na Slovensko a žiadali príslušné nemecké orgány, aby sa ich návrat umožnili. Dňa 10. júla 1941 nemecké vojenské orgány, ktorým zajatecké tábory podliehali, vyjadrili súhlas s návratom (zo zajatia prepustených Slovákov) na Slovensko. Súčasne upozornili na sku-

¹⁴Čechoslováci na frontách 2. svetovej války. Praha 1969, s. 28.

¹⁵BROD, T. – ČEJKA, E.: Na západnom... c. d., s. 120.

¹⁶SVOBODA, G.: Tí kteří... c. d., s. 4.

¹⁷Výpočet nenávratných strát Slovákov (padlých v boji, pri bombardovaní, zomretých na následky zranení a v dôsledku tzv. mimoriadnych udalostí) bol urobený na základe údajov uvedených v citovanej práci G. Svobodu.

¹⁸BROD, T. – ČEJKA, E.: Na západnom... c. d., s. 120.

¹⁹Ide o odhad urobený na základe rôznych údajov, nachádzajúcich sa v SNA, vo fonde MZV SR.

²⁰Ešte pred vypuknutím 2. svetovej vojny územie Nemecka, Rakúska a k Nemecku pripojené územie Poľska boli rozdelené na vojenské okruhy (Wehrkreis). Boli číslované I. – XIII. na území Nemecka, XVII. – XVIII. na území Rakúska a XX. – XXI. na území Poľska. Nakoľko každý vojenský okruh bol i územím zboru pechoty, čísla zborov XIV. – XVI. boli určené pre zbory zložené z tzv. ľahkých a obrnených divízií, dislokovaných na území Nemecka, a číslo zboru XIX. bolo určené pre rovnaký zbor dislokovaný v Rakúsku. Tieto zbory nemali vlastné teritórium. Pozri: Hitlerova armáda. Brno 1997, s. 11.

Zajatecké tábory dislokované na území jednotlivých vojenských okruhov mali potom pridelené čísla začínajúce práve číslom vojenského okruhu. Ďalším znakom v názve zajateckého tábora bolo veľké písmeno abecedy. Uvádzali sa i miesta dislokácie zajateckých táborov. Zajatecké tábory mali rôzne určenie a podľa toho i názov. Napr. zajatecký tábor M-Stalag III A-Luckenwald bol určený pre mužstvo pozemného vojska a bol dislokovaný v III. berlínskom vojenskom okruhu. Slováci, príslušníci 1. čs. divízie vo Francúzsku, boli po svojom zajatí umiestňovaní v mnohých nemeckých zajateckých táboroch.

²¹SNA, f. MZV, šk. 1131, zl. 794/40.

²²V uvedenom čase prepustili okolo 450 Slovákov z nemeckých zajateckých táborov. Pozri: SNA, f. MZV, šk. 1131, zl. 3375/41.

²³Spravidla pri prepúšťaní zo zajateckého tábora sa podpisoval tzv. záväzkový list o zotrvaní v pracovnom pomere na území ríše. Ten obsahoval napr. záväzok, že „vykonám až do konečného prepustenia pracovným úradom na území Veľkonemeckej ríše, ako slobodný robotník akúkoľvek prácu, ktorá mi bude pridelená a že moje pracovné miesto bez dovolenia pracovného úradu a polície neopustím“.

V liste sa prepustený zo zajatia i zaviazal, že „bez odkladu si opatrím z domova občiansky odev a zajateckému táboru vrátim požíčané mi súčiastky vojenského rovnošatu nemeckého (kabát, nohavice, čiapka)“. Pozri: MO SR, OVO, zl. 120714/69.

točnosť, že už zo zajatia prepustení Slováci a zaradení v Nemecku do pracovného pomeru nepodliehajú vojenským orgánom, ale pracovným úradom. Preto ich ďalší osud sa musí riešiť s nemeckými pracovnými úradmi.²⁴ Tak sa stalo, že veľa Slovákov prepustených z nemeckých zajateckých táborov muselo zostať pracovať v Nemecku ešte i niekoľko mesiacov.²⁵

Napriek tomu, že do začiatku druhej dekády júla 1941 bola väčšina Slovákov (zajatých príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku) prepustená zo zajatia v lete 1941, mnohí zostali v zajatí i naďalej. Niektorí až do oslobodenia jednotkami spojeneckých armád.²⁶

Ešte keď bola tzv. divízna pechota 1. čs. divízie na francúzskom fronte, ďaleko od frontu v Beziere, veliteľstvo divízie rozhodlo o tom, aby v čs. vojsku vo Francúzsku zostali naďalej iba dobrovoľníci. Kto z jeho príslušníkov chcel zostať vo Francúzsku, mohol to urobiť bez obáv, že by bol niekedy v budúcnosti za také rozhodnutie stíhaný čs. orgánmi. To bol nepochybne i jeden z dôvodov, že medzi asi 3500²⁷ príslušníkmi divízie, ktorí na lodiach odplávali z Francúzska do Veľkej Británie, malo byť iba niečo vyše 200 Slovákov.²⁸ Niektorí Slováci sa do Veľkej Británie nedostali iba preto, že do príslušných francúzskych prístavov sa z frontu dostali neskoro.

Pokiaľ ide o osud Slovákov, príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku, ktorí sa dostali do Veľkej Británie, ich osud tam bol rôzny. Väčšina svoju vojenskú službu v čs. vojsku na západe zakončila v československej obrnenej brigáde, v rámci ktorej sa zúčastnila i obliehania francúzskeho prístavu Dunkerque. Jednotlivci sa dostali i k čs. vojenským leteckým útvarom sformovaným vo Veľkej Británii. Niekoľko Slovákov absolvovalo i špeciálny výcvik pre činnosť v nepriateľskom zázemí a boli vysadení na území Československa.²⁹ Boli i takí, ktorí sa z Veľkej Británie dostali do čs. vojska v Sovietskom zväze a v jeho radoch sa vrátili do Československa, pokiaľ však v bojoch neprišli o život.³⁰ Niekoľko Slovákov po príchode do Veľkej Británie z Francúzska kratší alebo dlhší čas slúžili i v britskom Pioneer Corps.³¹

* * *

Prevažná časť Slovákov, príslušníkov 1. čs. divízie vo Francúzsku, po jej kapitulácii zakončila svoju vojenskú službu v divízii tam, kde ju aj začala, teda v juhofrancúzskom meste na pobreží Stredozemného mora, v Agde. Tam sa malo ocitnúť do 2500 Slovákov,³² ktorí vytvorili i osobitnú skupinu. V skutočnosti boli internovaní a strážení francúzskou Garde de Mobile.³³ Vznikla tam demobilizačná komisia (Commission de Démobilisation d'Agde) na čele s dôstojníkom francúzskej armády.³⁴

²⁴SNA, f. MZV, šk. 1131, zl. 3375/41.

²⁵Niektorí po zaradení na určitú prácu s tým prejavili nespokojnosť, ktorá sa ale prísne riešila.

²⁶Napr. A. G. padol do zajatia dňa 19. 6. 1940 a bol z neho oslobodený 3. 5. 1945. MO SR, OVO, zl. 2405/49.

²⁷Porovnaj SVOBODA, G.: *Ti kteří ... c. d.*, s. 4. V práci BROD, T. – ČEJKA, E.: *Na západnom...*, c. d., s. 124 sa uvádza, že z Francúzska do Veľkej Británie odišlo okolo 4 000 čs. vojakov a okolo 500 civilistov.

²⁸Údaj bol prevzatý od Františka Vnuka. Porovnaj Slovenská republika, 18. 8. 1994. Ten uviedol počet 220.

²⁹Z nich sa stal najznámejším Jozef Gabčík. Podrobnejšie o ňom pozri JELÍNEK, Z.: *Operace Silver*. Praha 1992, s. 133.

³⁰Napr. M. D. po príchode z Francúzska do Veľkej Británie bol dôstojníkom čs. vojska vo Veľkej Británii. Patril potom k tej skupine, ktorá odišla do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. O život prišiel v bojoch o Karpaty, na ich poľskej strane. MO SR OVO, zl. 88988/48.

³¹V Pioneer Corpse slúžil napr. K. Č. (Sch.). MO SR OVI, zl. 54192/47.

³²Pozri Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí. Bratislava 1994, s. 60. Podľa P. Petrufa v ďalších mestách, ako napr. v La Nouvelle, Sigeane, La Palme a v Roqueforte malo byť internovaných ďalších asi 1000 Slovákov, tamže.

³³Skupina Slovákov bola v Agde ešte ďalej členená podľa toho, odkiaľ prišli do čs. vojska vo Francúzsku. A – z územia Francúzska obsadeného B – z neobsadeného, C – prišli zo zahraničia.

³⁴Demobilizovaným vydali doklad (Démobilisation des Militaires Tchechoslovaques). Obsahoval fotografiu demobilizovaného a množstvo údajov o jeho osobe, vrátane doby služby v čs. vojsku vo Francúzsku.

Osud Slovákov internovaných v Agde bol rôzny. Časť po mobilizácii v polovici augusta 1940 z internácie prepustili. Odišli k svojim rodinám žijúcim vo Francúzsku alebo na svoje pôvodné pracoviská v neokupovanej časti Francúzska. Časť síce v auguste taktiež demobilizovali, ale zostali ešte i niekoľko mesiacov internovaní. Časť z Agde previezli na demarkačnú čiaru a tam odovzdali nemeckým orgánom, ktoré sa mali postarať o ich dopravu k rodinám, žijúcim na okupovanej časti Francúzska, respektíve na ich pôvodné pracoviská.³⁵ Časť sa ocitla, mesiace, ba i roky, v pracovných táboroch nachádzajúcich sa na neokupovanej časti Francúzska ako príslušníci pracovných skupín (jednotiek), zložených z cudzincov (Groupe de Travailleurs Etrangers).³⁶

Po porážke Francúzska sa o osud Slovákov tam žijúcich začali veľmi intenzívne zaujímať orgány Slovenskej republiky s tým, že by sa mali prijať opatrenia na ich postupný návrat na Slovensko. Usudzovali, že o návrat na Slovensko sa budú sami usilovať a ich počet odhadovali na 5000.³⁷ O ich návrat na Slovensko sa mala postarať osobitná repatričná komisia s pôsobnosťou nielen pre Francúzsko, ale i pre Belgicko. Komisiu vytvorili na základe rozhodnutia Ministerstva zahraničných vecí SR zo dňa 26. septembra 1940. Jej pričinením sa potom v rokoch 1940 – 1944 malo na Slovensko vrátiť 6350 ľudí.³⁸

Pre rôzne dôvody sa veľa Slovákov v uvedených rokoch na Slovensko z Francúzska nevrátilo. Zostali tam pracovať alebo museli nastúpiť do práce i mimo francúzskeho územia. Niektorí z tých, ktorí zostali v rôznych častiach Francúzska, sa potom zapojili do francúzskeho hnutia odporu, prípadne po oslobodení príslušnej časti Francúzska sa stali príslušníkmi československého vojska na Západe. Niektorí sa stali príslušníkmi „novej“ francúzskej armády.³⁹

* * *

Slováci, príslušníci 1. čs. divízie vo Francúzsku, ktorí sa vrátili v rokoch 1940 – 1944 na Slovensko, mali taktiež rôzny osud.

Spravidla krátko po príchode na Slovensko ich vojenské alebo bezpečnostné orgány vypočúvali.⁴⁰ Časť z nich si potom veľmi ťažko nachádzala primeranú prácu v okolí svojho domova.

Tí, ktorí ešte na Slovensku neabsolvovali vojenskú prezenčnú službu, respektíve neboli ani odvedení, podrobili sa odvodu, a ak odvedení boli, nastúpili na jej výkon v niektorej z mierových posádok. Časť z nich sa potom ocitla i mimo územia Slovenskej republiky. Niektorí z tých, ktorých odoslali na východný front, sa potom dostali do zajatia Červenej armády alebo prebehli na jej stranu. Počas pobytu v zajateckých táboroch požiadali o prijatie do čs. vojska, formovaného v Sovietskom zväze. V jeho radoch, prevažne ako príslušníci 2. čs. paradesantnej brigády, sa zúčastnili i bojov pri oslobodzovaní Slovenska, prípadne v SNP. Časť z nich bola pritom zranená, zajatá alebo prišla v bojoch o život.⁴¹ Existovali i prípady, že do

³⁵V mnohých prípadoch sa tak nestalo, pretože namiesto dopravy k rodine alebo na pôvodné pracovisko ich nemecké orgány zaisťovali a odoslali na práce tam, kde to nemecké orgány uznali za vhodné. Niekedy až do Nemecka.

³⁶Také pracovné tábory boli napr. v meste Uriag (kde bol pracovný tábor č. 351), v meste Premol.

³⁷Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí. Bratislava 1994, s. 64.

³⁸Podrobnejšie o cieľoch a činnosti komisie pozri: BALÁŽ, C.: Slovenské vystaňholectvo. Dokumenty V. Martin 1990, s. 247.

³⁹Ľšlo o príslušníkov F. F. I. (Forces Francaises de l' Interieur), čiže o tzv. vnútorné sily a o príslušníkov F. F. L. (Forces Francaises Libres), spravidla uvádzané ako sily slobodného Francúzska.

Vo Francúzsku bola vytvorená i Československá bojová družina, ktorej príslušníci sa zúčastnili i parížskeho povstania. Celý rad skutočností o účasti Slovákov vo francúzskom hnutí odporu je uvedený v práci Slováci v zahraničí, č. 13, Martin 1987, s. 68 – 75.

⁴⁰Zo začiatku sa o nich zaujímali vojenské bezpečnostné orgány i Ústredňa štátnej bezpečnosti, respektíve jej orgány. Neskoršie sa to stalo záležitosťou ÚŠB. Niektorí po návrate na určitú dobu ocitli i vo väzení.

⁴¹Ľšlo takmer výhradne o skupinu príslušníkov slovenskej armády, ktorí sa koncom októbra 1943 ocitli pod kontrolou Červenej armády. Neskoršie vytvorili jadro 2. čs. paradesantnej brigády.

nemeckého zajatia sa dostali ľudia, ktorí v nemeckých zajateckých táboroch už strávili niekoľko mesiacov po zajatí vo Francúzsku ako príslušníci 1. čs. divízie.⁴²

Mnohí z tých, ktorí sa z Francúzska vrátili na Slovensko, sa zapojili do protifašistického hnutia. Zo začiatku ako účastníci hnutia ilegálneho, a keď vypuklo SNP, tak ako príslušníci 1. čs. armády na Slovensku alebo ako partizáni. Niektorí z nich prišli o život, boli ťažko zranení, prípadne ich po zajatí deportovali do táborov mimo územia Slovenskej republiky.⁴³

Medzi navrátilcami z Francúzska na Slovensko boli i takí, ktorí slúžili i v tzv. Haššikovej armáde, teda po 29. auguste 1944, a to nielen na území Slovenskej republiky, ale i za jej hranicami.⁴⁴

Napriek tomu, že prevažná časť Slovákov sa dostala do 1. čs. divízie vo Francúzsku na základe mobilizácie⁴⁵ a že veliteľmi ich jednotiek boli takmer výhradne českí dôstojníci,⁴⁶ nie je známy prípad prejavov zbabelosti Slovákov na fronte, opustenia alebo zrady svojho veliteľa jednotky na fronte či zbehnutia na stranu nepriateľa. Tým, ktorí sa dostali do zajatia a prežili obdobie vojny, v prvých rokoch po jej skončení vojenské orgány v Československu do popisu vojskovej služby (v čs. armáde v zahraničí) uvádzali, že ich zajatie bolo ospravedlnené.

⁴²Napr. V. V. bol dlhú dobu v nemeckom zajatí ako príslušník 1. čs. divízie vo Francúzsku a potom, taktiež niekoľko mesiacov, ako príslušník 1. čs. armády na Slovensku. MO SR OVO, zl. 25022/48.

⁴³Napr. J. B. sa SNP zúčastnil ako vojak. Dňa 1. 11. 1944 padol do nemeckého zajatia a bol potom deportovaný do zajateckého tábora v Poľsku. Bol evidovaný v kmeňovom zajateckom tábore M-Stalag XX B-Marienburg. Oslobodenia sa dožil 5. 5. 1945 v nemeckom prístave Lübeck. MO SR OVO, zl. 120751/69.

⁴⁴Napr. J. D. sa na Slovensko vrátil vo februári 1942. Ešte v tom istom roku narukoval do slovenskej armády a na jar roku 1944 bol odoslaný k technickej brigáde slovenskej armády v Taliansku, kde zostal až do skončenia vojny. MO SR OVO, zl. 187345/79.

Zvláštny osud mal L. K., ktorý po návrate na Slovensko bol povolaný do slovenskej armády a v januári 1945 odoslaný do Maďarska k 1. technickej divízii slovenskej armády. Dostal sa do zajatia Červenej armády. V jej zajateckom tábore bol iba krátko. MO SR OVO, zl. 34538/48.

⁴⁵Mobilizácia do čs. vojska bola vo Francúzsku vyhlásená Československým národným výborom v Paríži, a to dňa 17. 11. 1939. Vztťahovala sa na osoby, ktoré už boli vojakmi, vo veku do 50 rokov a dobrovoľníkov od 18 do 55 rokov. Pozri BROD, T. – ČEJKA, E.: Na západnom... c. d., s. 478.

⁴⁶Prvým veliteľom divízie bol Slováč, gen. Rudolf Viest. Keď onemocnel, tak ho vo velení divízie vystriedal gen. Miroslav Neuman. Podiel dôstojníkov slovenskej národnosti v 1. čs. divízii predstavoval iba 6 % v rámci jej celého dôstojníckeho zboru. Pozri BROD, T. – ČEJKA, E.: Na západnom... c. d., s. 71 a 75.